

КАМЕННИ СЕЧИВА ОТ БРОНЗОВАТА ЕПОХА ОТ КОЛЕКЦИЯТА НА ИМ – ЕТРОПОЛЕ

Мартин Христов, Даниела Азре

Публикуваните тук каменни сечива, инвентирани и съхранявани във фонда на Исторически музей – Етрополе, произхождат от различни места, но това, което ги обединява е тяхната обща относителна датировка. Важното тук е преди всичко тяхната географска локализация (район, от който досега няма публикуван археологически материал от бронзовата епоха), датировка, а при някои от тях и местонамирането им.

Тук трябва да се направи и една уговорка. Тя засяга основно естеството на мястото, където те са намерени. Липсата на археологически проучвания, както и отсъствието на интердисциплинен подход за изследването на сечивата е възможно да постави под съмнения интерпретацията им.

Като критерии при изработването на типологията им, са взети предвид формата на лицето (хоризонтален резрез по дължината), профилът (вертикален резрез по дебелината) и сечението (вертикален резрез по височината – напречно на надлъжната ос).

Типология на каменните сечива

I. Брадвиг-чукове

1. Цели екземпляри

Тип I. Брадвиг-чук с конусовиден хоризонтален резрез, трапецовиден, стесняващ се към режещият ръб профил и близко до правоъгълника сечение (Табл. I – 1).

Тип II. Брадвиг-чук с яйцевиден хоризонтален резрез, стесняващ се към реже-

щият ръб профил (но самият ръб е разширен) и близко до правоъгълника сечение (Табл. I – 2).

Тип III. Той е със стесняващ се към тила профил и близко до правоъгълника сечение (Табл. I – 3).

Тип IV. Брадвиг-чук с издължено-яйцевиден хоризонтален резрез, постепенно разширяване към режещият ръб и близко до квадрата сечение (Табл. I – 4).

Тип V. Брадвиг-чук с клиновидна предна част и трапецовидна задна (в хоризонтален резрез). Разграничават се два подтипа: подтип V1 е с близък до правоъгълника профил и сходно с квадрата сечение (Табл. II – 1) и подтип V2 с подобен профил, но с издути страни сечение (Табл. II – 2).

Тип VI. Брадвиг-чукове с триъгълен хоризонтален резрез. Както при тип V, също се разделят на два подтипа: подтип VI1, който е с правоъгълен профил и правоъгълно сечение (Табл. II – 3) и подтип VI2, със същия профил, но с почти кръгло сечение (Табл. II – 4).

2. Фрагмент от брадвиг-чук. Тя е клиновидна в предната си част (хоризонтален резрез), леко стесняващ се към режещият ръб профил и с издути страни сечение (Табл. III – 1).

II. Тесли

Според приетите (но не изобщо) критерий за типологизация на този вид сечива, те се разделят на два типа:

Тип I. Тесла с правоъгълно сечение и трапецовиден хоризонтален разрез (Табл. III – 2).

Тип II. Тесла с елипсовидно сечение и близък до триъгълника хоризонтален разрез (Табл. III – 3). При нея е направен отвор за дръжка.

Датировка на каменните сечива

I. Брадви-чукове

1. Цели екземпляри

Тип I е близък до тип C в тел Юнаците¹, тип II и III в Езеро², тип V от колекцията на НАМ³. В този смисъл типът може да се датира с известни условности в РБЕ II-III, като не се изключва възможността да доживява края на бронзовата епоха.

Тип II намира паралели сред тип I, а като оформяне на режещия ръб в тип VIII от колекцията на НАМ⁴, тип B в тел Юнаците⁵. При така посочените паралели, брадвата-чук с такава форма би могла да се отнесе хронологически в РБЕ II.

Тип III е със сравнително проста форма и подобните му екземпляри от тип II от колекцията на НАМ⁶ и тип III от Езеро⁷ го датират в цялата бронзова епоха.

Тип IV е аналогичен на тип V от колекцията на НАМ⁸, тип I от колекцията на ИМ-Ловеч⁹, тип C на брадвите от тел Юнаците¹⁰. Това дава възможност той да се датира в РБЕ II-III.

Тип V. Относително близки паралели на този тип брадва-чук се намират в РБЕ, като тази от м. Бърза накла при гр. Оряхово¹¹. Така една допустима датировка и РБЕ II-III (?).

2. Фрагментът от брадва-чук най-общо може да се отнесе в БЕ.

II. Тесли

Тип I. Типът в различен процент се среща от неолита до бронзовата епоха включително¹². Така теслата има твърде

широк хронологически диапазон на експлоатация като форма и датировка трудно може да бъде предложена, освен общо неолит-бронзова епоха.

Тип II. От нашите земи засега няма публикуван екземпляр от този тип с отвор за дръжка от неолита и бронзовата епоха. Подобни, до момента са публикувани от халколита от Врачанско¹³ и от Дуранкулак¹⁴. В този смисъл датировката на теслата би могла да бъде в халколита.

Контекстът на някои от каменните брадви-чукове от етрополско

Според по старите проучвания на раннобронзовия металодобив, се предполага, че в района на Етрополе е имало добив на мед, но сигурни данни засега няма¹⁵.

Едно по-ново изследване върху металодобива през халколита, очертава и други зони. Според авторите се очертават три големи металогенетични зони:

– първата е Западнобългарската зона с три района – Чупрене, Чипровци и Плаканица¹⁶;

– втората е Средногорската с пет района – София, Панагюрище, Северна Тракия, Бургас и Странджа¹⁷;

– третата е Родопската зона с три района – Източнородопска, Западнородопска и Осогово¹⁸.

Панагюрският район е свързан с няколко източника на самородна мед или руди с медни включения. Това са Асарел, Елаците, Цар Асен, Радка и Челопеч. За тях обаче няма сведения за добив на мед в по-древна епоха¹⁹.

Трябва да се отбележи, че що се отнася до района на Етрополе, рудник Елаците (находище с промишлено значение) не е единственото находище на мед в района. Според регионални изследвания медни руди са открити и на други места – напр. в м. Вонещил, м. Кубратов рът

(1,5 км южно от града), м. Капуля, м. Конска, м. Равната река, като последните три са разположени на около 14 км южно от Етрополе²⁰. Коментирайки старите рудници Иван Кацаров споменава, че в тях са намирани каменни чукове, а при други и части от пещи (?)²¹.

Някои от публикуваните в настоящата статия каменни брадвичукове, са открити в рудници или сред шлаки от добив на мед (каталожни номера 1, 6 и вероятно 2 и 5). Този контекст на сечивата предполага и тяхната употреба при експлоатацията на рудни залежи и металодобива. Полета от шлаки (медни или железни) са открити и в м. Баш Самоков, м. Равна, м. Дядовата Манчова, м. Каменниците, м. Киселица, м. Невижда до махала Лъга

(там са открити пещи, мадани и самокови, и вероятно става въпрос за железни шлаки), м. Люташкото (пещи с медна шлака).

Съзнавайки риска от една прибързаност и имайки предвид предложената по-горе датировка на каменните брадвичукове, може да се предположи, че медните залежи или такива със съдържание на този метал в етрополския район са били експлоатирани през бронзовата епоха и вероятно това е бил един от центровете на металодобив през тази епоха. От друга страна откриването на сечивата в такава среда, подсказва и една от функциите им – че освен употребата им като бойни брадвичукове или с чисто утилитарна експлоатация, те са използвани и като средство за металодобива пред бронзовата епоха.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

1. Терзийска, С. Типология на каменните брадвичукове от бронзовата епоха от селищна могила при с. Юнаците, Пазарджишко. – В: “Марица-изток. Археологически проучвания.” Том II, С., с. 106 и обр. 1 и 3-и
2. Езеро. Раннобронзовото селище. – С., 1979, табл. 22
3. Александров, Ст., Ив. Гладичева Каменни брадвичукове от бронзовата епоха в колекцията на НАМ. – ГНАМ, IX, С., 1993, с. 46-47
4. Александров, Ст., Ив. Гладичева Каменни брадвичукове ... – с. 46-47, табл. I-6 и VIII-2 и 3
5. Терзийска, С. Типология на ... – с. 105 и ибр. 1 и 3-ж
6. Александров, Ст., Ив. Гладичева Каменни брадвичукове ... – с.46-47, табл. II-3
7. Езеро ... – табл. 20
8. Александров, Ст., Ив. Гладичева Каменни брадвичукове ... – с.46-47, табл. IV-2
9. Христов, М. Каменни брадвичукове и брадвичукове от бронзовата епоха в колекцията на ИМ-Ловеч. – ИИМЛ, IV, Л., 1999, с. 5-6, табл. I-1
10. Терзийска, С. Типология на ... – с. 106, обр. 1 и 3-з
11. Николов, Б. Селища и находки от бронзовата и железната епохи в района на Оряхово. – ИМЗСБ, 21, 1993, обр. 1-г
12. Кънчев, К., Б. Николов Оръдия на труда и стопански живот в селищата от стария и средния неолит при с. Градешница и с. Тлачене, Врачанско. – ИМСЗБ, 5, 1980, с. 11-13; Кънчев, К., Б. Николов Оръдия на труда и стопански живот на селища от халколитната епоха във Врачанско. – ИМСЗБ, 8, 1983. С. 12-13; Кънчев, К. Орудия труда неолита Болгарии. – Автореферат дисертации на соискание ученой степени доктора исторических наук. Ленинград, 1990, с. 17-19; Езеро ... – с. 144-152
13. Кънчев, К., Б. Николов Оръдия на труда и ... – ИМСЗБ, 8, 1983, с. 15, обр. 1-а
14. Тодорова, Х. Каменно-медната епоха в България. – С., 1986, с. 156 – рис. 80-5
15. Черных, Е.Н. Горное дело и металлургия древнейшей Болгарии. – С., 1979, с. 48
16. Pernicka, E., H. F. Begeman, S. Schmitt-Streker, H. Todorova, I. Kuleff Prehistoric copper in Bulgaria. – In: EURASIA ANTIQUA, band 3, 1997, p. 83-84

17. Pernicka, E., H. F. Begeman, S. Schmitt-Streker, H. Todorova, I. Kuleff Prehistoric copper in ... – p. 84-87
18. Pernicka, E., H. F. Begeman, S. Schmitt-Streker, H. Todorova, I. Kuleff Prehistoric copper ... – p. 87-88
19. Pernicka, E., H. F. Begeman, S. Schmitt-Streker, H. Todorova, I. Kuleff Prehistoric copper ... – p. 84-85
20. Кацаров, Ив. Етрополе през вековете. – 1948, ръкопис. N IX N 77 – ИМ-Етрополе, с. 153-154
21. Кацаров, Ив. Етрополе през ... – с. 134 и 156

КАТАЛОГ:

1. Брадва-чук. Тип I. Д – 14,5 см; Ш – 6 см; Дб – 5,4 см; диаметър на отвора 1,8-1,9 см. Случайна находка от м. Равна, Етрополско. Инв. № П 51, ИМ-Етрополе. (Табл. I – 1).
2. Брадва-чук. Тип II. Д – 11 см; Ш – 5,2 см; Дб – 2,4 см; диаметър на отвора 2,1-2,2 см. Случайна находка от м. Лъга, Етрополско. Инв. № П 3, ИМ-Етрополе. (Табл. I – 2).
3. Брадва-чук. Тип III. Д – 12 см; Ш – 4,7 см; Дб – 3,9 см; диаметър на отвора 2-2,2 см. Случайна находка от м. Града при с. Равнище, Етрополско. Инв. № П 108, ИМ-Етрополе. (Табл. I – 3).
4. Брадва-чук. Тип IV. Д – 11 см; Ш – 4,7 см; Дб – 3,9 см; диаметър на отвора 1,5-1,8 см. Случайна находка от м. Стубела, Етрополско. Инв. № П 23, ИМ-Етрополе. (Табл. I – 4).
5. Брадва-чук. Тип VI. Д – 13,3 см; Ш – 3,7 см; Дб – 4 см; диаметър на отвора 1,4 см. Случайна находка от с. Манастирска река, Етрополско. Инв. № П 85, ИМ-Етрополе. (Табл. II – 1).
6. Брадва-чук. Тип V2. Д – 10,7 см; Ш – 5,5 см; Дб – 4,8 см; диаметър на отвора 1,7-1,8 см. Случайна находка от м. Долна Каменица, Етрополско. Инв. № П 132, ИМ-Етрополе. (Табл. II – 2).
7. Брадва-чук. Тип VII. Д – 12,5 см; Ш – 5,4 см; Дб – 4,8 см; диаметър на отвора 1,8 см. Случайна находка от Гноеница, Етрополско. Инв. № П 90, ИМ-Етрополе. (Табл. II – 3).
8. Брадва-чук. Тип VI2. Д – 9,2 см; Ш – 4 см; Дб – 4,1 см; диаметър на отвора 1 см. Находка от археологически разкопки на крепостта Чертиград, Етрополско. Инв. № П 145, ИМ-Етрополе. (Табл. II – 4).
9. Фрагмент отбрадва-чук. Ш – 4,1 см; Дб – 3,6 см; диаметър на отвора 2,8-3 см. Случайна находка с неизвестно местонамеране, Етрополско. Инв. № П 243, ИМ-Етрополе. (Табл. III – 1).
10. Тесла. Тип I. Д – 4,8 см; Ш – 4 см; Дб – 2,1 см. Находка от археологически разкопки в помещение № 4 на крепостта Чертиград, Етрополско. Инв. № П 163, ИМ-Етрополе. (Табл. III – 2).
11. Тесла. Тип II. Д – 7,8 см; Ш – 4,6 см; Дб – 2,2 см. Случайна находка с неизвестно местонамеране, Етрополско. Инв. № П 244, ИМ-Етрополе. (Табл. III – 3).

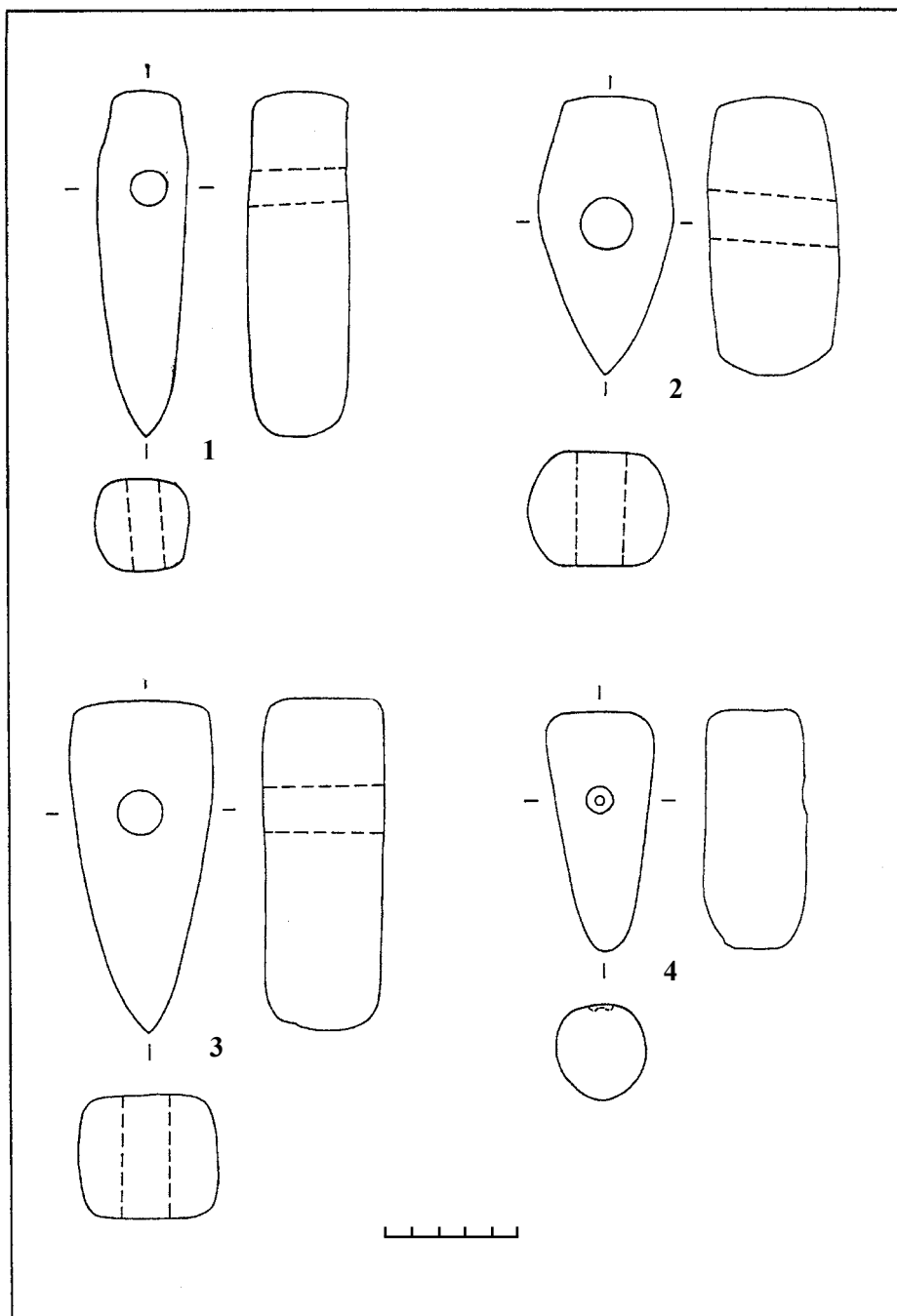

Табл. I – Каменни бравди-чукове от Етрополско

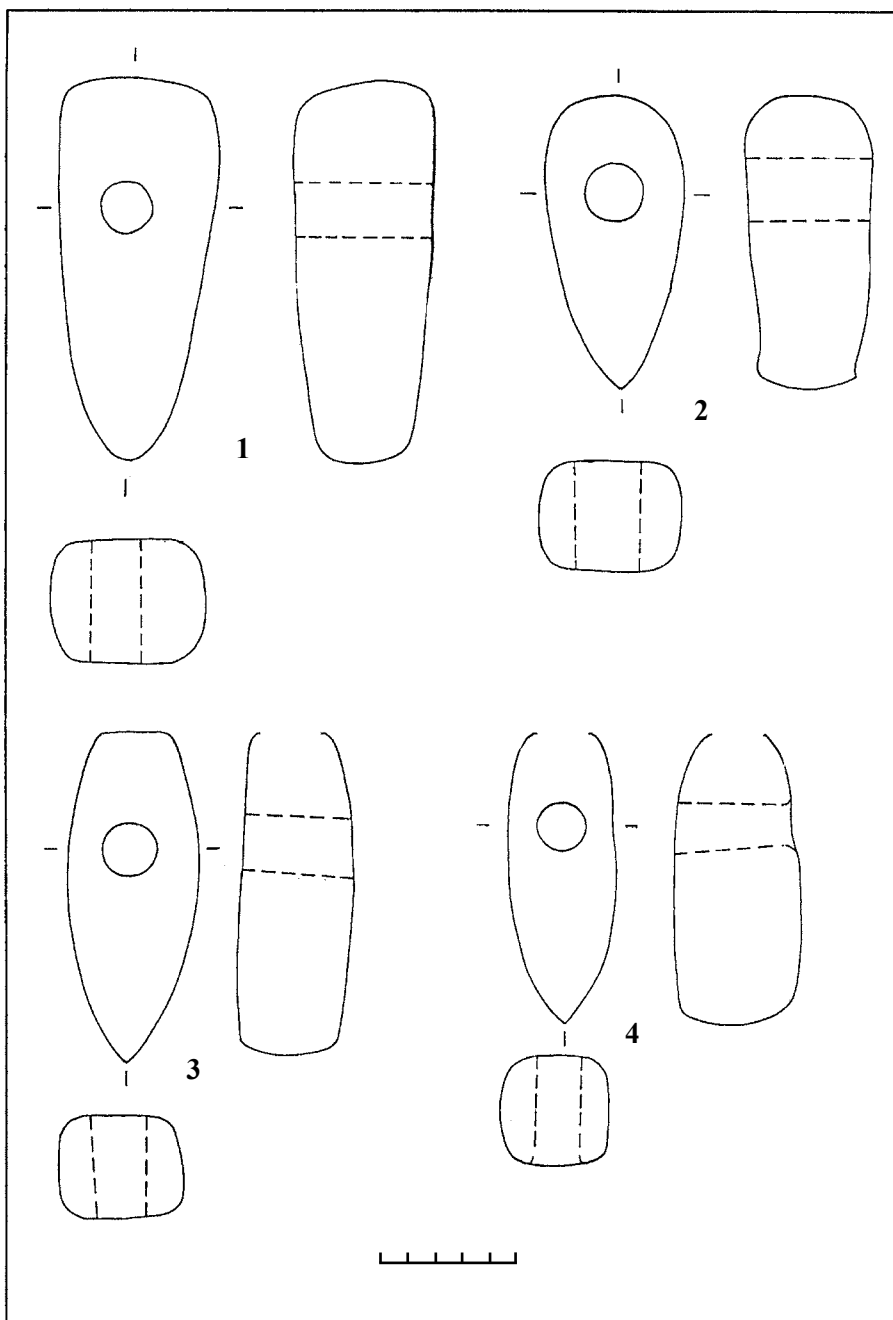

Табл. II – Каменни бравди-чукове от Етрополско

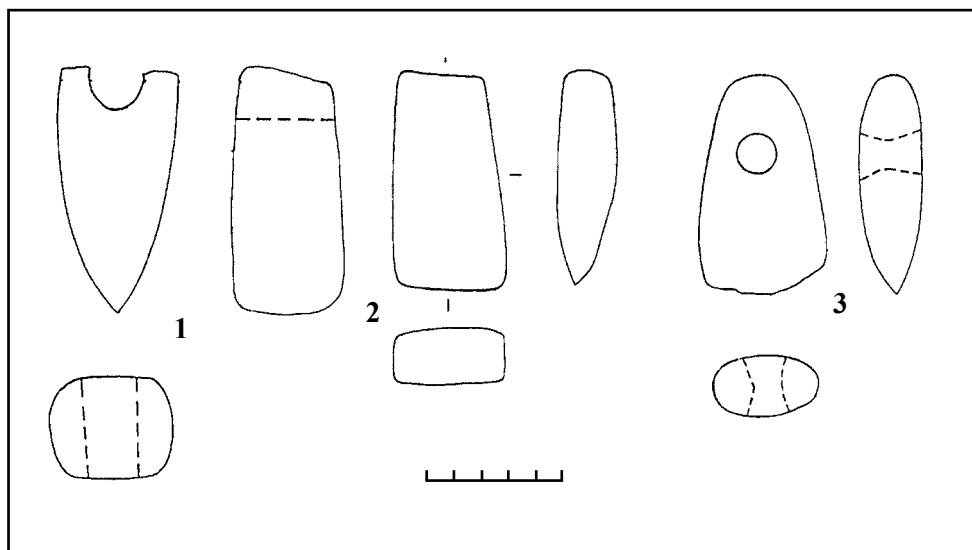

Табл. III – Фрагмент от каменна брадва-чук и каменни тесли от Етрополско

BRONZE AGE STONE TOOLS FROM THE COLLECTION OF THE ETROPOLE MUSEUM

(Summary)

Martin Hristov, Daniela Agre

The stone tools published in the present article originate from the surroundings of Etropole and mostly date back to the Bronze Age. Some of the tools have been found among waste materials of copper slag close to deposits of the same metal. The instruments and the waste copper involve exploitation of the deposits, which permits a new center of metallurgy to be located in the area. On the other hand these finds broaden our knowledge of the tools used in metal-producing technology.